

VITA № 3-4 ANTIQUA

КИЇВ

2001

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА
ТОВАРИСТВО АРХЕОЛОГІЇ ТА АНТРОПОЛОГІЇ
МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР РОЗВИТКУ ОСВІТИ, НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

VITA ANTIQUA

№ 3–4

Збірка наукових статей

КИЇВ
«СТИЛОС»
2001

ББК 63.02
В 79

Номер затверджено до друку на засіданні Вченої ради історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 25 жовтня 2001 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д.і.н., проф. Гладких М.І. (головний редактор)
к.і.н., асист. Рижов С.М. (відповідальний секретар)
д.і.н., проф. Залізняка Л.Л.
д.і.н., проф. Крижанівський О.П.
д.і.н., проф. Борисенко В.К.
д.і.н., проф. Моця О.П.
к.і.н., с.н.с. Степанчук В.М.
к.і.н., н.с. Усик В.І.
к.і.н., доц. Малєєв Ю.М.
к.і.н., доц. Омельченко Ю.А.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д.і.н. проф. Буравченков Б.О.
д.і.н. проф. Станко В.М.

В 79 VITA ANTIQUA. – К.: Стилос, 2001. – № 3-4. – 202 с.

Збірник присвячено 60-річчю професора, доктора історичних наук, завідуючого кафедрою археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, палеолітознавця Гладких Махайла Івановича. До збірника включено статті провідних фахівців у галузі палеоліту і первісного суспільства України.

ББК 63.02

Засновник

Товариство Археології та Антропології

Адреса редакції:

01601, м. Київ, вул. Володимирська, 64, ауд. 164.

Реєстраційне свідоцтво КІ № 350, видане 8 лютого 1999 р.

Міністерством інформації України

© Товариство Археології та Антропології, 2001
© Колектив авторів, 2001
© «Стилос», оригінал-макет, 2001.
© Бородай Ю.О., обкладинка, 2001.

KYIV NATIONAL TARAS SHEVCHENKO UNIVERSITY
HISTORICAL FACULTY
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY AND MUSEOLOGY
SOCIETY OF ARCHAEOLOGY AND ANTHROPOLOGY
YOUTH CENTRE OF DEVELOPMENT OF EDUCATION, SCIENCE AND ARTS

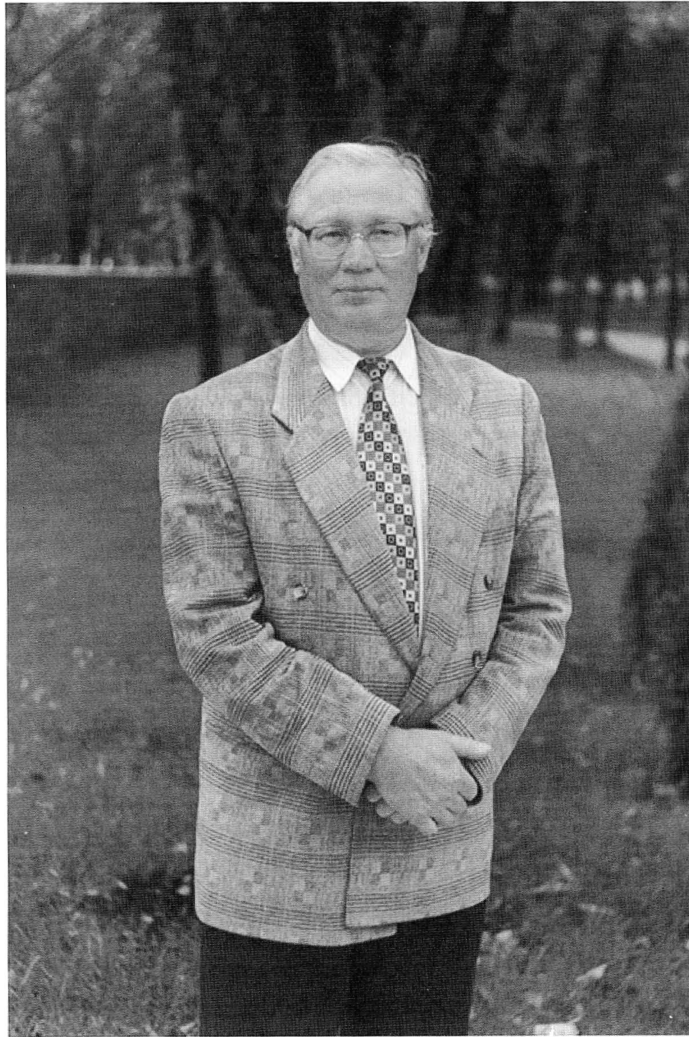
VITA ANTIQUA

№3-4

The collection of scientific articles

KYIV
«STYLOS»
2001

*Присвячується 60-річчю професора,
доктора історичних наук, завідуючого кафедрою
археології та музеєзнавства Київського національного
університета імені Тараса Шевченка,
палеолітознавця
Гладких Михайла Івановича*

Зміст

Кепін Д.В. М.І.Гладких в історіографії палеоліту України	9
Гладких М.И. Кремневый инвентарь межиричского позднепалеолитического поселения.....	15
Сапожников І.В., Сапожникова Г.В. Співвідношення природно-господарських областей та господарсько-культурних типів (на прикладі пізнього палеоліту степової зони)	22
Сминтина О.В. Проблеми взаємодії природи та суспільства в інтерпретаційній археології	31
Карпеченков А.Г. (Одесса) Основные подходы к изучению памятника в англо-американской археологии	41
Иванченко Ю.В. (Одесский национальный университет) Проблема исторической интерпретации памятников раннепервобытного монументального изобразительного искусства на территории современной Украины	47
Залізник Л.Л. Культурно-історичні зв'язки Полісся у первісну добу.....	51
Рижов С.М. Культурна адаптація ранніх палеоантропів до природного середовища Центральної Європи	59
Коен В.Ю., Степанчук В.М. Переход от среднего к верхнему палеолиту в Восточной Европе: проблемы таксономии и хроностратиграфии	78
Мацкевий Л.Г. Палеоліт і мезоліт території сучасного Львова	108
Пясецкий В.К. Среднеашельское местонахождение Меджибож	125
Рековец Л.И. Териофауна и материальная культура местонахождения Меджибож	135

Пучков П.В.	
«Мамонтовое собирательство» вместо или после «мамонтовых побоищ»?.....	138
Оленковський М.П.	
Епіграветські та східно-епіграветські культури України	149
Горелик А.Ф.	
Охота на лошадей в жизнеобеспечении финальнопалеолитического населения Юго-Восточной Украины.....	156
Усик В.И.	
К вопросу о «гигантолитах», топотах и формах мустьерских нуклеусов в позднепалеолитических комплексах. (По материалам ремонтажа коллекций комплекса 2 Королево 2 и стоянки Радомышль)	167
Гавриленко І.М.	
Житлово-господарські комплекси мезолітичної стоянки В'язівок 4а: спроба реконструкції	180
Петрунь В.Ф.	
Жадеїт, серпентиніт та ультрамілоніт у шліфованих виробках Трипілля	189
Сніжко І.А.	
Методи дослідження слідів утилізації мисливської здобичі на фауністичних рештках епохи пізнього палеоліту	194
Список скорочень	201

Contents

Kepin D.V.

Professor Mihail. I. Gladkich in the historiography of Palaeolithic studies.....9

Gladkich M.I.

Flint collection of Mezirichy settlement of Upper Palaeolithic age15

Sapozhnikov I.V., Sapozhnikova G.V.

On interrelation between the natural-economic zones and economic-cultural types of Upper Palaeolithic steppe areas22

Smyntyna O.V.

On problems of nature and society interaction in interpreting archaeology31

Karpechenkov A.G.

Basic approaches to site study in British-American archaeology41

Ivanchenko Y.V.

On problems of historical interpretation of Early Prehistory Monumental Art on the territory of Ukraine47

Zalizniak L.L.

On cultural-historical links of Polissya in Prehistory51

Ryzhov S.M.

On cultural adaptation of early paleoanthropoids to natural environment of Central Europe59

Koen V.Y., Stepanchuk V.M.

On transition from Middle to Upper Palaeolithic in Eastern Europe: problems of taxonomy and chrono-stratigraphy78

Matskeviy L.G.

Palaeolithic and Mesolithic sites on territory of the modern Lviv108

Piasetsky V.K.

Middle Acheulian Medzhibozh site125

Rekovets L.I.

Teriofauna and represents palaeontological and paleolithic materials site Medzhibozh135

Puchkov P.V.	
«Mammoth hunting» instead or after «mammoth collecting»?	138
Olenkovsky M.P.	
Epigravettian and East-Epigravettian cultures in Ukraine	149
Gorelik A.F.	
Hoarse hunting in life of Upper Palaeolithic population of South-East Ukraine	156
Usik V.I.	
On «Gigantoliths» and Mousterian discs shapes on Upper Palaeolithic sites (based on re-assembling of complex 2 Korolevo-2 and Radomyshl site)	167
Gavrilenko I.M.	
Dwelling-household complexes of Mesolithic site Vyazivok-4A: reconstruction attempt	180
Petrun V.F.	
Jadeite, serpentinite and ultra-milonite in Tripolian polished tools	189
Snizhko I.A.	
Methods of investigation of utilisation of man's hunting and faunal remains on late Palaeolithic sites	194
List of abbreviations	201

В.Ф.Петрунь

ЖАДЕЇТИТ, СЕРПЕНТИНІТ ТА УЛЬТРАМІЛОНІТ У ШЛІФОВАНИХ ВИРОБАХ ТРИПІЛЛЯ

Abstract

The paper deals with analysis of rare stone raw materials used for manufacture of several Tripolian polished tools recovered on the territory of Ukraine. As a result, the fact of intentional use of both «imported» Carpathian jadeite and serpentinite and «local» tectonites, varying by their composition, texture and structure can be considered as reliably established.

За результатами тридцятирічного археолого-петрографічного вивчення каменю ряду трипільських пам'яток, серед так званих «сланцевих» сокирок [Петрунь, 1992: 13–14] переважно, – але не тільки! – дністровського походження, нерідко фіксуються, особливо у ранньотрипільських комплексах, зняряддя, виготовлені з вельми своєрідних порід, які дозволяють встановити конкретні напрями міграції енеолітичного населення або розширюють наші уявлення про його знайомство з оточуючою геологічною дійсністю (природним середовищем).

Серед подібної екзотичної кам'яної сировини у виробках Правобережної України на увагу, перш за все, заслуговують зняряддя з жадеїтиту, породи, тут досі невідомої [Справочник по петрографии Украины, 1975: 569], хоч і прогнозованої автором для території колишнього Радянського Союзу у минулому, а тепер доведеної принаймні для музеїв [Петрунь, 1961: 93; 1994: 256].

Це зелена різних відтінків метасоматична нефритоподібна, теж ювелірна гірська порода з піроксену-жадеїту, яка ще понад сто років тому спочатку вперше була зафіксована в неолітичних виробках Західної Європи [Киевленко, 1980: 91; Arzruni, 1883: 163–190; Virchow, 1881: 283], тільки пізніше була відкрита в розсипах та корінних родовищах спочатку альпійського та прилеглих регіонів [Andree, 1922: 25–29], а вже потім – на території Полярного та Південного Уралу, Казахстану та Східного Саяну [Москалева, 1973: 61]; до того в Старому Світі кілька століть розроблялися рудопрояви лише Китаю та М'ямни (Бірми).

На Україні з жадеїтиту, діагностованого за макроскопічними та кристалооптичними (n_{Ng} від 40° до 45° , показники заломлення N_g від 1,668 до 1,676, у діопсид-жадеїтиту з Кременчука до 1,688 $+(-0,002)$ константами, на сьогодні автором виявлено два плескатих тесла-сокирки з Березівської ГЕС [Цибесков, 1971: 187–192] у Побужжі та Слобідки-Західної [Патокова, Петренко, Бурдо, Полищук, 1989: 5 та далі] на Кодимщині (рис. 1, А і Б відповідно), уламок просвердленої бойової сокирки з хлоромеланітової відміни у підйомних матеріалах околиць с.Герца Глибоцького району Чернівецької області (предмет особистої колекції Б.О. Тимощука, який він вважав нефритовим, але люб'язно дозволив перевірку), та первіснотрипільський за формою, реутилізований в епоху бронзи товчачик з Кременчука на Миколаївщині [Яровая, 1957: 389] діопсид-жадеїтитового складу (рис. 1 Г).

Поза кордонами України подібна порода була діагностована автором під час роботи VII донецької археологічної конференції (наприкінці 1998 р.) в колекції С.Є.Жеребілова (Ростовський державний університет), якому щира за це подяка, з поселення Батай-1 Азовського району Ростовської області Росії (епохи енеоліту-ранньої бронзи, оскільки матеріали перемішані). Це обушкова частина плескато-шліфованого тесла чи сокирки (фондовий № 720) з білувато-зеленкуватого жадеїтиту волокнисто-шаруватої, плейчосто-брекчійової текстури, чим вона відрізняється від функціонально близьких за призначенням знярядь з трипільських пам'яток України, хоча її кристалооптичні константи майже в усьому збігаються з аналогічними параметрами сировини Слобідки-Західної.

Поодинокість батайської знахідки не дозволяє безапеляційно визнавати саме західне походження використаної мінеральної сировини (хоч за В.Я. Кияшком поховання IV групи у Подонні мають саме західні витoki і пов'язані з процесом розпаду трипільського суспільства).

Принципово кажучи, поки що не може виключатися і східне походження батайського матеріалу, і хоча серед кристалічних сланців докембрію та палеозою Північного Кавказу жадеїтиту досі не відомі, слід мати на увазі, що їх родовища на сьогодні зафіксовані у Прибалхашші, за Г.Х. Гільмутдіновим та Г.Д. Аєровим, на Уралі та у Сибіру [Москалева, 1973: 81-89]. Оскільки тепер і на Нижньому Дону, поруч зі східним металом, Г.К. Беспаловим зафіксована андронівська кераміка, теоретична можливість уральського чи прибалхашського походження батайського жадеїтиту виключатися не може. Для остаточних висновків потрібні або нові знахідки виробів з подібного матеріалу у Подонні чи більш східних регіонах, або спеціальні дослідження сировини сходу.

Повертаючись до жадеїтитів Кодимського типу, зазначимо, що там встановлені й інші екзотичні для цієї частини України породи, включаючи гіпербазити-серпентиніти, які в природі тісно пов'язані з корінними родовищами жадеїтитів і нефритів [Киевленко, 1980: 121]. Зеленкувато-сірим зернистим апопироксеновим або апогарцбургітовим бастито-апобронзитовим [Винчелл А., Винчелл Г., 1953: 389], лізардитової відміни (за від'ємним видовженням [Танатар-Бараш, Ильвицкий, 1970: 164] серпентинітом складено конусовидовжений, пальцеподібний з поодинокую

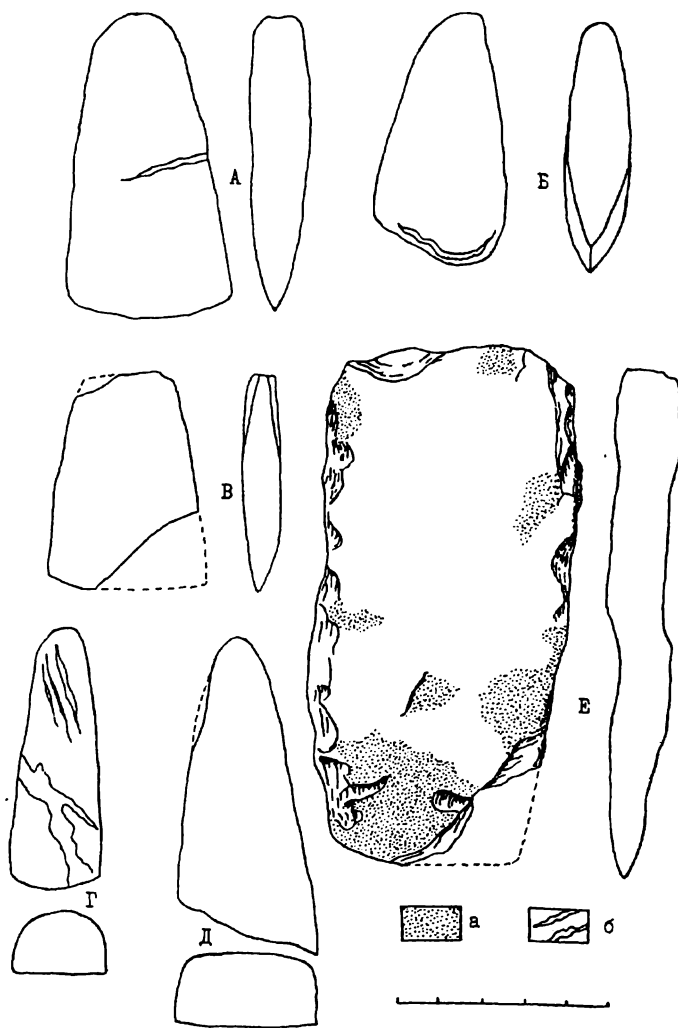

Рис. 1. Шліфовані знаряддя з жадеїтиту А, Б, Г), серпентиніту (В, Д) та ультрамілоніту (Е) різних місцезнаходжень України: а – ділянки з залишками пришліфовки на ультрамілонітовій сокирі, б – інші за кольором чи структурою прожилки-проверстки на жадеїтитових виробих

боковою гранню (рис. 1, Д) уламок клівця (?) з Слобідки-Західної, який за структурою чітко відрізняється від багатьох десятків зміювикових виробів переважно кавказського походження [Чиринский, 1952: 143-146], свого часу переглянутих автором в музеях України, Молдови або Південної Росії, хоч інколи в Україні зустрічаються і уральські за сировиною просвердлені сокири, наприклад, екземпляр з околиць с. Старе на Бориспільщині, що експонується в Переяслав-Хмельницькому музеї (дякую Г.М.Бузян за дозвіл послатися на нього).

Принципово інший вигляд має однорідна темнозелена порода у розбитій сокирці (рис. 1,

В) з дуже дрібнозернистого, м'якого серпентинізованого гіпербазиту з залишками кристалів моноклінного піроксену, лусочками хлориту (з показником заломлення $N_m=1,612\pm 0,002$), поодинокими мікроромбоєдрами пістомезиту (за $N_e=1,576\pm 0,003$) у бластопелітовій основній масі, за агрегатним показником заломлення $N_{agr}=1,560\pm 0,003$ близької до антигориту (для однозначного визначення використано імерсію замало, необхідні шліф та рентгеноаналіз) з розкопок в Олександрівці на Кодимщині.

Звідки ж походять описувані гірські породи? Вони, безумовно, не місцеві, оскільки разом з ними у виробках Слобідки-Західної, Тимкова та Олександрівки встановлені також різноманітні порфіроліти (від андезитів, діабазів до метаморфічних порфіроїдів), аргіліти на субгалуазитовій основі (від суто глинистих до карбонатно- або халцедоно-глинистих флішодного типу), амфіболіти, не схожі на аналогічні породи Українського кристалічного щита, або граніт-порфіри типу бернашівського [Збенович, 1980: 91]. Подібна асоціація може бути тільки східнокарпатською, до того ж не з Українського Закарпаття, про серпентиніти якого згадував В.А. Сафронов у зв'язку з нефритовою проблемою [Сафронов, 1968: 95], – в дійсності закарпатські гіпербазити недостатньо якісні [Petrougne, 1986: 229], а з румунської території, за сумою геологічних ознак району Хергіта-Кедіман та Дітреу-Чук з прилеглими ділянками розвитку кристалічних сланців та флішу [Онческу, 1960: 129–134, 182–204, 262–266], хоч власне серпентиніти відомі за

Окисли	Вміст у вагових відсотках			
	1	2	3	4
SiO ₂	74,11	73,47	71,74	64,00
TiO ₂	—	—	0,10	0,30
Al ₂ O ₃	14,58	14,81	15,14	16,50
Fe ₂ O ₃	1,48	1,62	0,84	1,28
FeO	0,13	0,10	0,71	2,01
MnO	—	—	0,01	0,03
MgO	0,81	0,83	0,99	1,74
CaO	2,45	1,95	1,56	0,52
Na ₂ O	4,80	3,78	5,10	5,59
K ₂ O	2,56	2,28	2,52	2,14
P ₂ O ₅	—	—	0,05	0,08
H ₂ O	—	—	0,12	0,09
В.п.п.	0,83	1,84	0,13	1,55
SO ₃	—	—	0,07	0,03
CO ₂	—	—	0,73	0,07

Табл. 1. Хімічний склад вихідних порід та тектонітів долини р. Інгульця.

Коефіцієнти	Породи			
	1	2	3	4
P	8,8	9,5	10,2	17,1
A	63,0	65,7	72,3	63,1
M	8,8	9,0	12,2	16,7
	19,4	15,8	5,3	3,1
FM	17,6	18,5	22,4	33,8
T	-3,5	17,2	18,9	8,6
FeO:MgO:CaO	1:1:2,2	1:0,9:1,7	1:1,2:0,5	1:1:0,02
Разом	101,75	100,68	99,81	99,67

Табл. 2. Числові коефіцієнти порід за (М.П.Семененком).

Примітка.

1 – граніт (мігматит) з б.Білої /18/.

2 – динамосланець звідти ж /18/.

3 – мілонізований мігматит з Лозоватки (лабораторія ІГН АН УРСР, аналітик Н.В.Тананаєв).

4 – ультрамілоніт у відщелях з Лозоватки (лабораторія Інституту «Гікюжруда», аналітик Д.А. Конопльова).

межами України ще в багатьох точках Карпатського регіону [Бойко, 1970: 214–218; Ломизе, Плошко, 1969: 44 та далі].

А от велика, трохи збита по лезу плеската підшліфована сокира (рис. 1, Е), знайдена автором у 1991 р. разом з деякими іншими виробами на розораній поверхні лану біля с. Майданецького Тальнівського району Черкаської області, в межах одноіменного пізньотрипільського [Шмаглій, Відейко, 1987: 58] по-

селення-гіганта, виготовлена з чорної, твердої (6 одиниць за шкалою Мооса) породи олігопорфіробластової (за рахунок поодиноких, відносно великих зерен польового шпату та кварцу) структури, неясносланцювато-масивної текстури, непросвічуючої матової (слабкий блиск тільки на залишках пришліфовки, частково знищеної сколами на широких поверхнях знаряддя; вузькі бокові грані та обух взагалі не були пришліфовані). В імерсійному препараті під мікроскопом основна маса породи складена анізотропною сумішшю темно-сірих зерняток кварцу, плагіоклазу, акцесорного магнетиту, лусочок серіциту та біотиту з усіма ознаками неясноорієнтованої бластокактастично-тонкомілонітової структури, що доводить її походження за рахунок катакласичного метаморфізму у поєднанні з деяким метасоматозом і дозволяє віднести до класу тектонітів-ультрамілонітів, розвинутих в регіоні, які відшаровуються неподалік [Юрк, 1953: 41, 51, 56, 79].

На терені Українського кристалічного щита різноманітні тектоніти, діафорити, мілоніти, включаючи жильні, зустрічаються досить часто, тяжіючи до зон розломів, надвигів, піддвигових ділянок, блоків стискання або пластичної деформації, розгляд яких виходить за межі даної статті. Але ще два місцезнаходження, підйомних матеріалів з поодинокими відщепами мілонітизованих порід, відкритих автором у 60-ті роки, хоч і датуються післятрипільським часом (орієнтовно епохою бронзи), але принципово важливі для характеристики подібної сировини, – Лозоватське (на Криворіжжі) та Громоклейське (в межах Єланецького району на Миколаївщині).

Геологія першої ділянки більш-менш докладно охарактеризована нами раніше [Петрунь, 1962: 40–44], а тому тут відповідна порода в основному фотодокументується та ілюструється даними порівняльного (таблиці 1, 2) хімічного аналізу (який доводить незначну зміну сумарного складу тектонічних новоутворень відносно вихідних порід), для якого, на жаль, довелося використати всі три відщепи мілоніту, знайдені на відстані 300-т метрів від відслонення поруч з обробленим кременем. Мікроструктурне вивчення породи у шліфі за допомогою мікроскопа та універсального фєдоровського столика [Кушнарєв, Кушнарєв, Мельникова, 1984: 21, 28, 33] за загальноживаною методикою доповнює дані візуальних спостережень. Петроструктурна діаграма лозо-

ватського ультрамілоніту, який привернув до себе увагу первісної людини, відтворює типовий S-тектоніт, як передумову появи тут навіть псевдотахіліту, – своєрідної породи, яка виникає внаслідок розплавлення мігматито-гнейсів за рахунок теплоти механічної деформації гірських порід [Паталаха, Подяков, Севрюгин, 1978: 41 та далі].

Громоклейське місцезнаходження теж зливних, чорних (трохи зеленкуватих з поверхні внаслідок вивітрювання) мілонітів на правому березі одноіменної річки представлено крутоспадаючою гривкою потужністю до 5 м при простеженій довжині до 50 м (південно-східного спрямування), що залягає серед рожевих аплітоїдних гранітів та мігматитів. Матеріал гривки надзвичайно міцний, та проте приблизно в 400-х метрах вище за течією від цієї відпрепарованої ерозією скелі автором у 1967 р. був знайдений підйомний матеріал не тільки з поодинокими уламками ліпної кераміки, фрагментованими кременевими та епідіабазовими артефактами, а й двома відщепами з місцевого ультрамілоніту, взагалі дуже схожого і на лозоватську, і на майданецьку сировину, що знов-таки ілюструє спроби первісної людності Правобережжя опанувати цей однорідний, твердий та в'язкий матеріал.

Отже, можна вважати безумовно доведеним факт свідомого використання в первісній техніці Південно-Східної Європи поруч з «імпортованим» аж з-під Карпат жадеїтитом або серпентинітом також місцевих за походженням тектонітів, різних за складом та текстурно-структурними параметрами (від склуватих псевдотахілітів до полімінеральних мілонітів або майже мономінеральних роговоковоподібних кварцолітів, зафіксованих, наприклад, у розтирачі з Кременчука), забарвленням (переважно чорним, але також червонувато-бурим, як у жильних мілонітах Богуславщини, або зеленувато-білим, як у Кременчуці) тощо.

Там, де не було іншої мінеральної сировини, яка наближалася б за фізико-механічними параметрами до діабазо-базальтів, наприклад, за твердістю, в'язкістю, оброблюваністю, використання тектонітів, безумовно, вирішувало деякі сировинні проблеми, що поставали перед людиною, у тому числі і перед носіями трипільської культури на території сучасної України, починаючи з неоліту та аж до доби заліза.

Література

- Бойко А.К. Доверхнемезозойский комплекс северо-западного окончания Мармарошского массива (Восточные Карпаты). – Львов, 1970. – 214–218 с.
- Винчелл А.Н. и Винчелл Г. Оптическая минералогия. – М., 1953. – 389 с.
- Городцов В.А. Археология: Каменный период. – М.; Пг., 1923. – Т. I. – 397 с.
- Збенович В.Г. Поселение Бернашовка на Днестре. – К., 1980. – 91 с.
- Киевленко Е.Я. Поиски и оценка месторождений драгоценных и поделочных камней. – М., 1980. – 91, 121 с.
- Кушнарев И.П., Кушнарев П.И., Мельникова К.М. Методы структурной геологии и геологического картирования. – М., 1984. – 21, 28, 33 с.
- Ломизе М.Г., Плошко З.В. К петрографии гипербазитовой формации // Известия АН СССР. Сер. геол. – 1969. – № 5. – С. 44 та далі.
- Москалева В.Н. Жадеїтити // Драгоценные цветные камни как полезное ископаемое. – М., 1973. – С. 61, 81–89.
- Онческу Н. Геология Румынской народной Республики. – М. – Бухарест, 1960. – 129–134, 182–204, 262–266 с.
- Паталаха Е.Н., Подьяков А.И., Севрюгин Н.Н. Роль механического фактора в термическом режиме зон крупных разломов // Геотектоника. – 1978. – № 4. – С. 41.
- Патокова З.Ф., Петренко В.Г., Бурдо Н.В., Полищук Л.Ю. Памятники трипольской культуры в Северо-Западном Причерноморье. – К., 1989. – 5 та далі с.
- Петрунь В.Ф. До історії використання мінералів та гірських порід у первісній техніці від палеоліту до енеоліту // НЗІТ. – К., 1961. – Вип. 7. – С. 93.
- Петрунь В.Ф. Жадеитовые орудия из собрания Одесского археологического общества // Древнее Причерноморье: Краткие сообщения Одесского археологического общества. – Одесса, 1994. – С. 256.
- Петрунь В.Ф. О геологическом значении открытия псевдотрахилитов под Кривым Рогом // ТКГРИ. – М., 1962. – Вып. XX (3). – С. 40–44.
- Петрунь В.Ф. Реперні гірські породи «сланцевих» сокирок сходу трипільської ойкумени // тези доповідей II ВОІКК 3 вересня 1992 р. – Вінниця, 1992. – С. 13–14.
- Сафронов В.А. Датировка Бородинского клада // Проблемы археологии. – Л., 1968. – Вып. I. – С. 95.
- Справочник по петрографии Украины, – К., 1975. – 569 с.
- Танатар-Баращ З.И., Ильвицкий М.М. Петролого-геохимические особенности ультрабазитов Приднепровья // Петрография докембрия Русской платформы. – К., 1970. – С. 164.
- Тарасенко В.Е. О гранитовых и диоритовых горных породах Криворожского рудоносного района // Труды Геол. комитета: новая серия. – П., 1914. – Вып. 90. – 189 с.
- Ферман А.Е. Драгоценные и цветные камни СССР // Избранные труды. – М., 1962. – Т. VII. – 592 с.
- Цибесков В.П. Некоторые итоги исследования Березовского поселения // МАСП. – 1971. – Вып. 7. – С. 187–192.
- Чиринский П.Н. Змеевик как поделочный камень первобытного человека на Северном Кавказе // КСИИМК. – 1952. – Вып. 47. – С. 143–146.
- Шмаглій М.М., Відейко М.Ю. Пізньотрипільське поселення поблизу с.Майданецького на Черкащині // Археологія. – 1987. – Вип. 60. – С. 58.
- Юрк Ю.Ю. Петрология Уманского и Антоновского гранитных плутонов. – К., 1953. – 41, 51, 56, 79 с.
- Яровая Е.Ф. Керамика из раскопок в селе Кременчуке Николаевской области // МАСП. – 1957. – Вып. 1. – С. 389.
- Andree J. Das natürliche Vorkommen von Nephrit und Jadeit in Europa // Mannus-Bibliothek. – 1922. – B. 22. – S. 25–29.
- Arzruni A. Neue Beobachtungen an Nephrit und Jadeit // Zeitschrift für Ethnologie. – Berlin, 1883. – B.15. – S. 163–190.
- Petrougne V.F. About some species of lithic raw materials in archaeological complexes of the Carpathians and adjoining territories of the USSR // Papers for the 1st international Conference on prehistoric flint mining and lithic raw material identification in the Carpathian Basin. – Budapest, 1986. – Magyar Nemzetimuseum. – P. 229.
- Virchow R. Das Vorkommen der flachen Jadeitbeile, namentlich in Deutschland // VBGAEU. – Berlin, 1881. – B. 13. – S. 283.

Список скорочень

- АА** – Археологический альманах.
- АДЛ** – Археологічні дослідження на Львівщині.
- АИУ** – Археологические исследования на Украине в 1976–1977г.г.
- АО** – Археологические открытия.
- АОН** – Археологические открытия на новостройках.
- АП УРСР** – Археологічні пам'ятки УРСР.
- АСГЭ** – Археологический сборник Государственного Эрмитажа.
- АЮЗР** – Акты Юго-Западной России.
- БМОИП** – Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отделение биологии.
- ВАА** – Вопросы археологии Адыгеи.
- ВАУ** – Вопросы археологии Урала.
- ВАН** – Вісник Академії наук УРСР.
- ВДИ** – Весник древней истории.
- ЗООО** – Записки Одесского археологического общества.
- ВОІКК** – Вінницька обласна Історико-краєзнавча конференція.
- ІУ НАН України** – Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАНУ.
- КСИА** – Краткие сообщения Института археологии АН СССР.
- КСИИМК** – Краткие сообщения института истории материальной культуры.
- ЛІМ** – Львівський історичний музей.
- МАСП** – Материалы по археологии Северного Причерноморья
- МДАПВ** – Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.
- МИА** – Материалы и исследования по археологии СССР.
- НА ІА НАНУ** – Науковий архів Інституту археології НАН України.
- НЗІТ** – Нариси з Історії техніки.
- НТШ** – Наукове товариство імені Т.Г.Шевченка.
- ПС** – Палеонтологический сборник.
- ПУ** – Пам'ятники України.
- РА** – Российская археология.
- СА** – Советская археология.
- СПІКСНУ** – Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Збірник тез повідомлень та доповідей.
- ТИЭ** – Труды Института этнографии АН СССР.
- AR** – Archeologické Rozhledy.
- М NI** – минимальное количество особей.
- MNB** – минимальное количество определенных костей.
- SP** – Stratum Plus.
- SROA** – Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego.
- VBGAEU** – Verhandlungen der Berliner Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte

Наукове видання

VITA ANTIQUA

2001

№ 3–4

**Збірка наукових статей
російською та українською мовами**

Фото на обкладинці зроблено Гладких М.І. (Межиріч. Житло № 4.)

Редактор та упорядник збірки *Рижов С.М.*

Редактор англійських текстів *Репік Д.В.*

Художнє оформлення *Бородай Ю.О.*

Технічний редактор *Гриненко Н.С.*

Коректор *Шкиря Т.Г.*

Підп. до друку 1.11.2001 р. Формат 60x84/8.

Папір офс. Друк офс. Гарнітура BookUkr.

Ум. друк. арк. 25,3. Об.-вид. арк. 24,7.

Наклад 300 прим.

Замовл. № **047**

Видавництво «Стилос».

04070, Київ–70, Контрактова пл., 7.

Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 150 від 16.08.2000 р.)

Надруковано з готових плівок ТОВ «Поліграфічний центр «Фоліант».

04176, Київ–76, вул. Електриків, 26.

Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 149 від 16.08.2000 р.)